

memo

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Plzeň 2021 / 2

MEMO 2021/2

Časopis pro orální historii / Oral History Journal

Vedoucí redaktorka / Senior Editor: Naděžda Morávková (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Výkonná redaktorka / Executive Editor: Marie Fritzová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen)

Redakční rada / Editorial Board: Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Michal Louč, (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Karel Řeháček (Státní oblastní archiv Plzeň / State Regional Archives Pilsen, Czech Republic), Radikobo Ntsimane (University of KwaZulu-Natal, Pietermaritzburg, South Africa), Albert van Jaarsveld (University of Zululand, KwaDlangezwa, South Africa), David King Dunaway (Department of English Language and Literature of New Mexico, Albuquerque, USA), Taťána Součková (Katedra etnologie a mimoeurópskych štúdií FF UCM v Trnave, SR), Kathryn Nasstrom (University of San Francisco, USA)

Redakční okruh / Editorial Advisory Board: Zdeněk Beneš (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague), Joanna Bornat (The Open University, Milton Keynes), Doug Boyd (University of Kentucky Libraries, Lexington, U.S.A.), Ivo Budil (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Mónica Patricia Cadenas Erazo (Lima, Peru), Ismail Demircioglu (Karadeniz Technical University, Trabzon, Turkey), Panos Dimisianos (Corfu, Greece), Karel Foud (Národní památkový ústav Plzeň / State Conservation Pilsen), Blažena Gracová (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Bohumil Jiroušek (Jihočeská univerzita České Budějovice / University of South Bohemia, České Budějovice), Jan Kumpere (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Mücke (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Dana Musilová (Univerzita Hradec Králové / University Hradec Králové), Nina Pavelčíková (Ostravská univerzita v Ostravě / University of Ostrava), Jiří Petráš (Jihočeské muzeum České Budějovice / Museum of South Bohemia, České Budějovice), Valeria Rotershteyn (Moscow Economic School, Moscow, Russia), Michael Sesling (Audio Transcription Center, Boston, U.S.A.), Petra Schindler (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Ibrahima Thioub (Cheikh Anta Diop University, Dakar), Marta Ulrychová (Západočeská univerzita v Plzni / University of West Bohemia in Pilsen), Pavel Urbášek (Univerzita Palackého Olomouc / University of Palacky, Olomouc), Lukáš Valeš (Newton College, Brno), Miroslav Vaněk (Akademie věd České republiky / Academy of Science, Czech Republic), Bohdan Zilynskyj (Karlova univerzita Praha / Charles University Prague)

Obálka / Cover: Petr Lobaz

Grafická úprava, sazba / Graphic design, print rate: Petr Kuranda

Vydavatel / Publisher: Pro SOHI Plzeň vydává viaCentrum, s. r. o., Ztracená 34, Olomouc, 772 00

Adresa redakce / Address of Editors: Středisko orální historie SOHI při Katedře historie Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 306 19, Česká republika
Telefon: +420 377 636 603

E-mail: moravkov@khi.zcu.cz, fritzovamarie@gmail.com

Online verze dostupná z URL / Internet Access: www.oralhistory.cz a www.sohi.maweb.eu

© Naděžda Morávková

© SOHI, Středisko orální historie při KHI FPE ZČU v Plzni

© viaCentrum, s. r. o.

Evidence MK ČR pod číslem E 19999

ISSN 1804-753X (Print)

ISSN 1804-7548 (Online)

Vychází dvakrát ročně

Časopis objednávejte na adrese redakce / Order at journal editors

Ročník 11, číslo 2, 2021

STUDIE/STUDIES

Katalogizace orálně-historických nahrávek na příkladu Sbírký zvukových záznamů Národního filmového archivu / Cataloguing of oral history recordings on the example of the Sound Recordings Collection of the National Film Archive

Marie Barešová

Abstrakt

Článek se zabývá konceptuálním vývojem katalogizační struktury na příkladu Sbírký zvukových záznamů Národního filmového archivu. Nejprve demonstruje možnosti popisu a zpřístupnění interview prostřednictvím online prezentací zahraničních i domácích kolekcí. Dále představuje dva systémy klasifikace, manuál FIAF a metadatový standard MARC 21, které posloužily jako hlavní inspirační zdroje pro nově vyvíjenou katalogizační strukturu. Ta vznikla pro evidenci sbírkových objektů a jejich obsahu. Článek proto seznamuje s elementy popisu, poli vázanými specificky na orální historii a především předmětovými hesly vybranými z terminologie filmové historiografie.

Abstract

The article deals with conceptual development of cataloguing structure on the example of the Collection of Sound Recordings of the National Film Archive. First, it demonstrates the possibilities of describing and making interviews accessible through online presentations of foreign and domestic collections. It also presents two classification systems, the FIAF manual and the MARC 21 metadata standard, which served as the main sources of inspiration for the newly developed cataloguing structure. It was created for the registration of collection objects and their content. The article thus introduces the elements of description, fields related specifically to oral history and especially subject headings selected from the terminology of film historiography.

Klíčová slova: orální historie; katalogizace; předmětová hesla; Národní filmový archiv.

Key words: Oral history; cataloguing; subject headings; National Film Archive.

Úvod

Paměťové instituce starající se o uložení, ochranu a zpřístupnění v příslušné oblasti svého zájmu zpracovávají také evidenci svěřeného kulturního dědictví. Inventární soupisy či seznamy sbírkových předmětů vznikaly po staletí v soukromých kolekcích, později v muzeích, archivech, knihovnách a dalších veřejných institucích. Interní registry vystřídaly s rozvojem knihovnictví lístkové kartotéky s bibliografickými záznamy reflektující také vztahy mezi jednotlivými hesly. Posun od analogové evidence k digitální umožnil vývoj sofistikovaného mapování a interaktivního propojování jednotlivých hesel. Katalogizace představuje komplexní požadavek sestavení a uspořádání dat v systému dané instituce. V posledních letech roste tendence otevírat paměťové instituce co nejvíce veřejnosti a s tím souvisí potřeba uživatelsky vstřícných vyhledávacích nástrojů. Před správci orálně-historických sbírek tak stojí výzva: Jak má vypadat katalogizační struktura? Jak zajistit její funkčnost, udržitelnost a praktičnost pro kurátorskou práci při zachování návaznosti na zvyklosti zpracování uvnitř instituce? Jak zároveň docílit toho, aby byl výsledek srozumitelný pro uživatele zvenčí? Na základě znalosti domácích i zahraničních příkladů správy a evidence orálně-historických kolekcí i praktických zkušeností získaných prací se Sbírkou zvukových záznamů v Národním filmovém archivu objasním v následujícím textu konceptuální vývoj katalogizační struktury aplikované na evidenci zmíněné oborově definované kolekce.¹

Evidence a zpřístupnění rozhovorů

Na řadě míst na světě včetně mnoha institucí v České republice se nachází soubory zaznamenaných vyprávění.² Přestože již v roce 1995 vyšla v USA publikace Marion Mattersové zevrubně se věnující katalogizaci orální historie,³ do praxe standardizovaný přístup zpracování a zpřístupnění nevstoupil.⁴ To je částečně dáno statutem nepublikovaného materiálu unikátní povahy. Jednotlivá pracoviště evidují spravované záznamy spíše intuitivně pomocí poměrně snadno definovatelných a strukturovatelných parametrů v několika základních kategoriích. Mezi ně patří jméno narátora či narátorky, datum a místo konání rozhovoru, délka záznamu, téma rozhovoru nebo sledovaná tematická oblast. Metadata týkající se osoby však mohou obsahovat datum a místo narození, vzdělání, profesní, institucionální nebo geografické zařazení. Rozhovor mívá svůj unikátní identifikátor,

¹ Tento text vznikl v rámci grantového projektu NAKI II *Virtuální asistent pro zpřístupnění historických audiovizuálních dat* (DG16P02R019).

² Pro přehled českých orálně-historických sbírek srov. MÜCKE, Pavel. The Pleasures and Sorrows of Czech Oral History (1990–2012), *Oral History Journal of South Africa* 1, č. 1, 2013, s. 111–130.

³ MATTERS, Marion E. *Oral History Cataloging Manual*. Chicago: Society of American Archivists, 1995.

⁴ Viz WYNNE, Susan C. Cataloging Oral Histories. Creating MARC Records for Individual Oral History Interviews, *Cataloging & Classification Quarterly*, vol. 47, no. 6, 2009, s. 562.

je popsán typ nahrávky, formát záznamu, případně typ nosiče, nebo jsou evidovány informace týkající se zpracování rozhovoru: přepisovatel či přepisovatelka, název sbírky či podsbírký, místo uložení v depozitáři, výstupy z projektu a další údaje.

Obsah nahrávek je oproti tomu zpracováván velmi různorodě. Chápání jeho potenciální náplně je subjektivnější a jeho vývoj odborně i produkčně obtížnější. Nejužitečnějším nástrojem umožňujícím badatelské využití rozhovorů jsou doslovné přepisy. Jejich zhotovení je prozatím pro český jazyk produkčně velmi náročné. Transkripty typicky zhotovují ručně externí spolupracovníci, neboť současné technologie dosud nenabídlý dostatečně spolehlivé nástroje, které by přepis v češtině automatizovaly. Další možnosti zpracování mohou nabídnout správně definované tematické charakteristiky nebo vhodně přiřazená předmětová hesla. Kvůli časové i finanční náročnosti a ne vždy uspokojivému přínosu se ale zpracovatelé orálně-historických sbírek tomuto úkolu věnují minimálně, nebo jen cíleně při zpracování konkrétního badatelského záměru nebo plánovaného výstupu. Rozhovory evidují podle projektů nebo obsahově-tematických oblastí, případně je více či méně podrobně sumarizují. Předmětová hesla bývají přiřazena v omezené míře. Setkáme se i s členěním na základě tezaurů či ontologií. Komunikování těchto informací s veřejností ovlivňují platná legislativní opatření, podoba informovaných souhlasů i praktické možnosti dané instituce.

Větší světové instituce zpravidla mají propracovaný systém evidence, zpracování a zpřístupnění orálně-historických interview. Existují přitom rozdíly mezi zbytkem světa a Severní Amerikou, kde byla věnována velká pozornost digitálním technologiím.⁵ Katalogizace rozhovorů nabývá v jednotlivých pracovištích různých podob právě v závislosti na tom, jestli je evidují prostřednictvím moderních nástrojů. Například Britská knihovna (The British Library) zprostředkovává množství metadat i samotných orálně-historických interview online. Na webových stránkách jsou jmenovány jednotlivé projekty, na kterých se instituce podílela, a zveřejněny rozhovory, kterým souhlas s nářatory takové zacházení umožňují.⁶ Konkrétní interview jsou pro potřeby sumarizace dělena na zhruba třicetiminutové segmenty a ty jsou vždy zvlášť charakterizovány těmito údaji: typ, délka, téma, místo rozhovoru, umístění v knihovně, narátor či narátorka, tazatel či tazatelka a abstrakt, který shrnuje téma daného oddílu.⁷ Techničtější

⁵ Podle HLAVÁČEK, Jiří. Metodické postupy archivace orálně-historických pramenů v digitálním věku, *Archivní časopis* 69, č. 4, 2019, s. 391.

⁶ Viz The British Library. Collection guides. Major oral history projects and surveys. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.bl.uk/collection-guides/major-national-oral-history-projects-and-surveys>> [Cit. 2020-01-06]. Informace techničtějšího rázu, které nejsou pro veřejnost podstatné, jsou evidovány interně.

⁷ Srov. např. The British Library. Art. Adams, Anna (4 of 27) National Life Story Collection: Artists' Lives. [Online] Dostupné z URL: <<https://sounds.bl.uk/Oral-history/Art/021M-C0466X0257XX-0004V0>> [Cit. 2020-01-06]. Pro angloamerické prostředí je typické, že jsou orálně-historická

informace popisující fyzické nosiče či digitální objekty jsou evidovány interně v tabulkovém procesoru MS Excel.

Jiné možnosti zpracování nabízejí tematicky sevřenější projekty disponující štedrým financováním. Výzkumy takového typu jsou prezentovány prostřednictvím sofistikovaných webových portálů. Nejstarším a nejznámějším příkladem je audiovizuální archiv USC Shoah Foundation.⁸ Původní zaměření na dějiny holocaustu se postupem let rozšířilo o příběhy dalších konfliktů. Registrovaným uživatelům jsou k dispozici interview indexovaná přímo ve zvukové (audiovizuální) stopě. (Podobou katalogizace se budu zabývat ještě níže.) Období druhé světové války se věnuje také archiv „Nucené práce 1939–1945. Paměť a historie“ („Zwangsarbeit 1939–1945. Erinnerungen und Geschichte“) spravovaný Freie Universität Berlin.⁹ Detailní data jsou zde přístupná rovněž pouze přihlášeným zájemcům. Databáze umožňuje fulltextové vyhledávání i rešerši za pomoci klíčových slov. Jednotlivé rozhovory jsou doplněny fotografiemi narátora či narátorky a reprodukcemi osobních dokumentů. Propojeny jsou prostřednictvím kartografických metod georeferencováním relevantních míst v mapě Evropy. Interview zaznamenaná ve dvaceti šesti zemích jsou k dispozici v podobě transkriptu v původním jazykovém znění a překladu do němčiny. Cílem online rozhraní bylo přiblížit rozhovory v širších souvislostech.¹⁰

V českém prostředí poskytuje základní informace bez přihlášení orálně-historická sekce Institutu umění – Divadelního ústavu. Na webových stránkách je seznam narátorů a narátorek s krátkými medailony, aktuálními fotografiemi a protokoly rozhovorů.¹¹ Ty obsahují jméno narátora či narátorky, datum a místo nahrávání, jméno tazatele a zpracovatele protokolu. Většinu dokumentu tvoří resumé obsahu rozhovoru, které je strukturováno po přibližně patnáctiminutových

oddělení součástí knihoven, které se zaměřují na místní komunity a lokální témata. Interview jsou tudíž evidována v jejich katalozích. Srov. např. Sound Archive. Manchester City Council. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.manchester.gov.uk/soundarchive>> [Cit. 2020-01-07].

⁸ Viz USC Shoah Foundation. Visual History Archive. [Online] Dostupné z URL: <<https://sfi.usc.edu/vha>> [Cit. 2020-01-14].

⁹ Viz Zwangsarbeit 1939–1945. Erinnerungen und Geschichte. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.zwangsarbeit-archiv.de/zwangsarbeit/zwangsarbeit/zwangsarbeit-begriffe/index.html>> [Cit. 2020-01-14].

¹⁰ Podrobněji o online platformě projektu viz LEH, Almut – TAUSENDFREUND. Doris Curation and Dissemination of Lifestory Interviews for the Humanities, *CEUR Workshop Proceedings*, vol. 2119, Biographical Data in a Digital World 2017. Proceedings of the Second Conference on Biographical Data in a Digital World 2017. Linz, Austria, November 6–7, 2017. [Online] Dostupné z URL: <<http://ceur-ws.org/Vol-2119/paper2.pdf>> [Cit. 2020-01-14].

¹¹ Viz Institut umění – Divadelní ústav. Virtuální studovna. Databáze a online služby Divadelního ústavu. Orální historie českého divadla. [Online] Dostupné z URL: <<https://vis.idu.cz/History.aspx>> [Cit. 2020-01-07].

intervalech.¹² Centrum orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd umožňuje registrovaným výzkumníkům po vyplnění badatelského listu na měsíc přistup do Digitální sbírky online prostřednictvím redakčního publikačního systému WordPress. Nejrozsáhlejší kolekce orálně-historických interview na českém území je systematicky rozvíjena jednotlivými výzkumy. Podle nich je také korpus více než 3 000 zvukových a audiovizuálních záznamů roztříděn.¹³ K některým grantovým projektům vznikaly průběžně také tematické weby dostupné bez registrace.¹⁴ Nejnovější prezentace, „100 studentských (r)evolucí“, obsahuje stručné údaje o rozhovorech: datum a místo nahrávání, jméno narátora či narátorky a tazatele či tazatelky. Profily interviewovaných osobností nabízí ke zhlédnutí vždy tři audiovizuální ukázky s odpověďmi na tři položené otázky včetně jejich textového přepisu.¹⁵ Rozsáhlou kolekci rozhovorů rozvíjenou projektem Paměť národa spravuje nezisková organizace Post Bellum. Online najdeme seznam pamětníků opatřený anotacemi a strukturovaný prostřednictvím tematických celků a podcelků. Jednotliví nárotoři jsou dále klasifikováni i podle několika základních klíčových slov. Webové rozhraní umožňuje poslech rozhovorů nebo jejich úryvků včetně ukázek audiovizuálních.¹⁶ Registrovaní uživatelé e-badatelny mají přístup k neseštríhaným nahrávkám, protokolům a dalším dokumentům.¹⁷ Na rozdíl od kolekce Divadelního ústavu nebo Digitální sbírky COH je tento korpus určen spíše zájemcům z řad široké veřejnosti.

(Ne)inspirativní klasifikační systémy

Sbírka zvukových záznamů Národního filmového archivu (NFA) svou online prezentaci ani databázi prozatím nemá. Seznam interview a související metadata jsou evidována pouze interně.¹⁸ Cílem posledních let bylo vybudovat a následně

¹² Srov. např. rozhovor s Janem Kačerem. Viz Institut umění – Divadelní ústav. Virtuální studovna. Databáze a online služby Divadelního ústavu. Orální historie českého divadla. Kačer Jan. Protokol nahrávky. [Online] Dostupné z URL: <https://vis.idu.cz/OralHistory/857/857_interview_cs.pdf> [Cit. 2020-01-07].

¹³ Viz HLAVÁČEK, Jiří. Metodické postupy archivace orálně-historických pramenů v digitálním věku, s. 391.

¹⁴ Viz Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. Tematické weby. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.usd.cas.cz/o-ustavu/resene-projekty/>> [Cit. 2020-01-07].

¹⁵ Srov. např. 100 studentských revolucí. Vysokoškolští studenti roku 1989 v časosběrné perspektivě. Životopisná vyprávění po dvaceti letech. Jiří Voráč. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.studenti89.usd.cas.cz/studenti/vorac-jiri/#o1>> [Cit. 2020-01-07].

¹⁶ Viz Paměť národa. Databáze pamětníků. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/archive>> [Cit. 2020-01-14].

¹⁷ Viz Paměť národa. O projektu. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.pametnaroda.cz/cs/o-projektu>> [Cit. 2020-01-14].

¹⁸ Rozhovory byly v letech 2000–2015 evidovány v nástroji na správu relačních databází Microsoft Access, jehož rozhraní bylo pro potřeby sbírky na míru upraveno. Systém je však zastaralý a pro

aplikovat praktickou katalogizační strukturu, která se v budoucnu stane podkladem databázového modelu, potažmo zprostředkování online.¹⁹ Zásadním problémem při katalogizaci orální historie je její nesoulad s akceptovanými standardy, ať už se to týká publikovaných, nebo archivních materiálů. Evidence zvukových záznamů se v případě NFA z hlediska legislativy řídí metodikou ministerstva vnitra. Tu však lze následovat pouze pro prosté sečtení jednotlivých nosičů.²⁰ Zvukové archiválie jsou zde pojaty způsobem pro orální historii zcela nevhodným a pro potřeby katalogizace Sbírký zvukových záznamů NFA tudíž tato metodika nemůže být vůbec zohledněna. V první třetině letošního roku připomínkové znění aktualizovaných pravidel, které vyjde do konce roku 2021, pojímá stejně jako dosud platná verze z roku 2015²¹ zvukové archiválie velmi stručně jako fyzické či digitální objekty, které lze charakterizovat podle typu média a velikosti. U zvukových archiválií je zachyceno datum vzniku, délka záznamu a role entit užitečné pro veřejně publikované nahrávky, tedy hudbu, rozhlasové hry nebo audioknihy.

Nejdůležitější inspiraci pro konceptuální vývoj katalogizační struktury Sbírký zvukových záznamů poskytly dva systémy klasifikace, které jsou větší měrou uplatňovány na publikované materiály. NFA se jako člen Mezinárodní federace filmových archivů (International Federation of Film Archives, FIAF) odkazuje k pokynům zpracovaným touto institucí. Zásady uvedené v jejich manuálu²² byly připraveny pro filmové sbírky, nicméně většinu lze přímo či alespoň analogicky využít i pro orálně-historické nahrávky. Manuál představuje minimální sadu čtyřiceti elementů na třech úrovních: základní koncept, nadřazený element

současné potřeby již nedostačuje. Nyní je testována nová katalogizační struktura a metadata jsou dočasně zapisována do tabulkového procesoru Microsoft Excel, odkud je lze v budoucnu snadno exportovat. Nejotevřenějším zdrojem je v případě Národního filmového archivu katalog Knihovny NFA. Dílčí informace o obsahu sbírek a fondů poskytuje také Oddělení písemných archiválií. Naopak filmové sbírky navenek údaje nesdílí a stejně jako v případě Sbírký zvukových záznamů je třeba požádat pověřené pracovníky o rešerši.

¹⁹ Jeho vznik koordinuje v NFA Ladislav Cubr z Oddělení podpory výzkumu, se kterým jsem podobu katalogizační struktury Sbírký zvukových záznamů konzultovala. Děkuji mu také za pomoc se vznikem tohoto textu.

²⁰ Sbírká zvukových záznamů je díky tomu zanesena do soupisu Národního archivního dědictví v databázi Programu pro evidenci archivů.

²¹ Srov. WANNER, Michal (ed.). *Základní pravidla pro zpracování archiválií. Druhé, opravené a rozšířené vydání*. Praha: Odbor archivní správy a spisové služby, 2015 s. 31–32 a 76. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.mvcr.cz/clanek/metodiky.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D>> [Cit. 2020-03-11].

²² Stávající verze reviduje první příručku tohoto typu publikovanou v roce 1991. Viz TADIC, Linda (ed.). *The FIAF Moving Image Cataloguing Manual*. FIAF, 2016. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.fiafnet.org/images/tinyUpload/E-Resources/Commission-And-PIP-Resources/CDC-resources/20160920%20Fiaf%20Manual-WEB.pdf>> [Cit. 2020-01-06].

a podřazený element.²³ Propracovaný systém popisu nabízí také metadatový standard MARC 21 mezinárodně uznávaný pro zpracování dokumentů v knihovních informačních systémech.²⁴ Při katalogizaci zvukových záznamů se ovšem zaměřuje primárně na fyzické hudební²⁵ nosiče analogicky k literárním dílům. Podobně jako manuál FIAF také zohledňuje různé manifestace. Přestože MARC 21 se zpracování rozhovorů specificky nevěnuje, knihovnická komunita jejich existenci reflektuje.²⁶

Při popisu orálně-historických nahrávek ve Sbírce zvukových záznamů se zabývám jednotlivými rozhovory ve dvou rovinách. Ve smyslu archiválie eviduji fyzický či digitální objekt²⁷ a zároveň vnímám abstraktní entitu s obsahem.²⁸ V prvním případě zaznamenám typ nosiče či objektu a jeho bližší specifikaci (formát, velikost a délku). V obou případech přiděluji jedinečnou signaturu (identifikátor). Charakterizovat abstraktní entitu vyžaduje podstatně vyšší množství elementů na několika úrovních. Na nejvyšším stupni stojí jeden jednotlivý rozhovor nebo sekvence na sebe navazujících rozhovorů pořízených s jedním narátorem či narátkou. Jestliže se stejným člověkem existuje více samostatných záznamů (jeden rozhovor nebo sekvence), představují tyto záznamy vždy novou oddělenou jednotku popisu, která má svůj název. Jména a identifikátory registruji na úrovni jednotky popisu stejně jako jazyk promlouvajícího, typ záznamu (zvukový nebo audiovizuální), žánr (tematický, životopisný nebo tematicko-životopisný rozhovor) a stručný obsah série rozhovorů. Důležité je také zaznamenat původce, práva k užití (tedy podobu informovaného souhlasu), případně projekt, v rámci kterého výstup vznikl, a publikace z něj čerpající. V rámci jednotky popisu charakterizují jeden rozhovor odpovídající jednomu setkání v jeden den, byť třeba přerušnému pauzou či pauzami. Na této rovině evidují tazatele či tazatelku, místo rozhovoru, protokol o rozhovoru a resumé a přepis jako specifický typ metadat. Do úrovně rozhovoru je ještě vnořená karta narátora či narátky, kam zapisují jméno a jeho případné alternativy, profesi, oblast činnosti, informaci

²³ Viz TADIC, Linda (ed.). *The FIAF Moving Image Cataloguing Manual*, s. 5–6.

²⁴ MARC 21 vznikl v roce 1999 s cílem sjednotit stávající MARC formáty do jednoho univerzálnějšího. Pro detailní informace o standardech srov. The Library of Congress. Standards. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.loc.gov/marc/>> [Cit. 2020-01-20].

²⁵ Viz Library of Congress. MARC. Appendix B – Full Level Record Examples. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.loc.gov/marc/bibliographic/examples.html#sound/>> [Cit. 2021-04-15].

²⁶ Pole určené autorovi přisuzuje v případě orální historie narátorovi či narátkorce. Srov. Special Libraries Cataloguing. Sound Recordings Cataloguing. [Online] Dostupné z URL: <<https://special-cataloguing.com/node/1398>> [Cit. 2021-04-15].

²⁷ Třetím případem jsou digitalizované objekty, originální nosiče převedené do souboru WAV. Tento typ reformátovaného objektu není archiválií dle našeho zákona.

²⁸ Propracovanější čtyřstupňovou strukturu vhodnou pro popis filmových sbírek nabízí FIAF. Na úrovni abstraktní entity i fyzického či digitálního objektu popisuje filmové dílo v několika kategoriích. Metodika jejich manuálu je pro zvukové záznamy inspirativní nabízeným způsobem katalogizace. Srov. TADIC, Linda (ed.). *The FIAF Moving Image Cataloguing Manual*, s. 7.

o dosaženém vzdělání a pro interní potřebu také životopisná data a kontaktní údaje. Každý narátor či narátorka má svůj unikátní kód, který se v podobě prefixu stává součástí signatury, která je unikátní pro každý jednotlivý rozhovor.²⁹

Výše uvedené způsoby popisu v knihovnictví částečně odpovídají jmenné katalogizaci a autoritním heslům. Zároveň se jedná o elementy a řízené slovníky vázané specificky k orální historii. Věcný popis vychází oproti tomu z terminologie filmové historiografie. Jeho zpracování pro potřeby Sbírký zvukových záznamů představovalo nejkomplexnější úkol, a tudíž největší výzvu. Efektivní aplikace vhodně sestaveného souboru je přitom zásadní pro zprostředkování rozhovorů odborným zájemcům uvnitř i vně instituce. Po krátké rozvaze jsme se rozhodly³⁰ vypracovat původní oborově specializované sady předmětových hesel. Cílem bylo zhotovit je tak, aby byla aplikovaná metadata standardizovaná a nevznikala ad hoc vždy s nově evidovaným rozhovorem. Podobné sady nejsou pro popis orálně-historických záznamů běžně užívány, což souvisí s výše zmíněným nedostatečným a nestandardizovaným zpracováváním. Využitelnost takového nástroje při vědeckém zpracování je přitom pochopitelně nezměrná.

Při vývoji sad předmětových hesel se lze inspirovat stávajícími systémy. Některé klasifikace vznikly účelově na základě rozhovorů realizovaných pro konkrétní projekt. Zřejmě nejobsáhlejší heslář byl generován k již zmíněnému audiovizuálnímu archivu USC Shoah Foundation. Obsahuje přibližně 9 000 hesel v devatenácti tematických kategoriích, které jsou obvykle dále v několika úrovních hierarchicky členěny. Jedna z nich, statické a pohyblivé obrazy („still and moving images“), zahrnuje jednu podřazenou kategorii, záznam pohyblivých obrazů („moving image footage“), pod níž náleží dvě hesla: vysílaný záznam („broadcast footage“) a video záznam místa („location video footage“).³¹ Tato

²⁹ Signatura je generována následujícím způsobem: Každý nový narátor či narátorka získává jedinečné číslo z numerické řady, kterému předchází písmeno N. Tato kombinace je doplněna o informace o rozhovoru tak, aby bylo patrné pořadí rozhovoru s tímto narátorem či narátorkou ve sbírce a část tohoto rozhovoru, probíhal-li ve více setkáních. Další označení se vztahuje k tématu či projektu, v rámci kterého interview vzniklo. Závěr signatury označuje typ souboru, který evidujeme. Může se jednat o audio (A), video (V), transkript (T), nebo materiál (M), čímž máme na mysli doplňkové prameny vztahující se k narátorovi či narátorce. Může se jednat o jeho či její fotografii, dokumenty osobní povahy, životopis apod. Konkrétně pak signatury vypadají například takto: S Jaromírem Blažejovským máme dosud ve sbírce jediné interview (N0486-01-01-FK-A) věnované jeho působení ve filmovém klubu. Miroslav Urban poskytl prozatím dva rozhovory. Jeden se soustředil na jeho studium na Střední průmyslové škole filmové (N0510-01-01-SPSF-A) a druhý na jeho práci ve filmových laboratořích (N0510-02-01-ROT-A).

³⁰ Systém evidence jsme promýšlely a připravily společně s kolegyní Kateřinou Chromkovou v rámci řešení projektu NAKI II *Virtuální asistent pro zpřístupnění historických audiovizuálních dat* (DG16P02R019) podpořeného Ministerstvem kultury ČR.

³¹ Viz USC Shoah Foundation. USC Libraries. Research Guides. Thesaurus (Abridged), s. 181. [Online] Dostupné z URL: <<https://libguides.usc.edu/c.php?g=234998 & p=1559622>> [Cit. 2019-12-17].

relativně podrobná hesla sice spadají do oblasti audiovizuální kultury, ale z pohledu katalogizace Sbírký zvukových záznamů jsou nevhodná. Ve vytvořených sadách předmětových hesel se nevyskytují a s největší pravděpodobností tam své místo nebudou mít ani v budoucnu.

Tento kontrast dokládá obsahovou specifčnost jednotlivých sbírek. Univerzálně použitelné sady předmětových hesel lze vytvářet pouze pro oborově úzce vymezené kolekce. Případná snaha o mezinárodní aplikovatelnost by ale vyžadovala určité variace motivované jazykovou, národní či lokální specifčností. Interview vznikající v jednotlivých projektech Centra orální historie nebo Paměti národa nejsou tematicky tak úzce vymezena jako v případě archivu USC Shoah Foundation. Předmětem jejich zájmu je naopak široký rejstřík pokrývající dějiny 20. století. Sestavovat heslář či thesaurus by proto bylo pro tyto instituce nemožné. Musel by totiž vzniknout skutečně obsáhlý slovník odkazující k fenoménům napříč disciplínami, dějinnými událostmi či aspekty každodenního života.

Standardizovanou klasifikační soustavu představují v českém prostředí tematické autority Národní knihovny. Strukturovány jsou do dvaceti šesti skupin.³² Nepokrývají oblasti, které by šlo využít pro široce obsahově zaměřené kolekce rozhovorů.³³ Inspirovat se jimi naopak můžeme při uspořádávání popisu specializované sbírky v oblasti filmové kultury. Z pohledu Národní knihovny spadá kinematografie do kategorie „Divadlo, film, tanec“, která se dále dělí na šest skupin konspektu, kde je kinematografie vřazena mezi „Film. Cirkus. Lidová zábava“.³⁴ K němu se dále vztahuje 167 předmětových hesel evidovaných jako věcné autority. Vynecháme-li ta, která se nepochybně vztahují k cirkusu či lidové

³² Antropologie, etnografie; Biologické vědy; Divadlo, film, tanec; Ekonomické vědy, obchod; Filozofie a náboženství; Fyzika a příbuzné vědy; Geografie. Geologie. Vědy o Zemi; Historie a pomocné historické vědy. Biografické studie; Hudba; Chemie. Krystalografie. Mineralogické vědy; Jazyk, lingvistika a literární věda; Knihovnictví, informatika, všeobecné, referenční literatura; Matematika; Lékařství; Politické vědy (Politologie, politika, veřejná správa, vojenství); Právo; Psychologie; Sociologie; Technika, technologie, inženýrství; Tělesná výchova a sport. Rekreační; Umění, architektura; Výchova a vzdělávání; Výpočetní technika; Zemědělství; Beletrie; Literatura pro děti a mládež.

³³ Například české a slovenské dějiny 20. století jsou z pohledu zaměření orálně-historických kolekcí zpracovány příliš stručně. Kategorie Historie a pomocné historické vědy. Biografické studie a její podkategorie Dějiny Česka a Slovenska zahrnuje 77 hesel, z nichž se 23 vztahuje k 20. století. 12 z těchto hesel přitom odkazuje na literaturu věnovanou období 2. světové války. Tato skladba pochopitelně odráží náměty zpracovávaných knih. Srov. Tematické autority online. Historie a pomocné historické vědy. Biografické studie. Dějiny Česka a Slovenska. [Online] Dostupné z URL: <https://aleph.nkp.cz/F/BDRUSMFK3EAR25FAJEAQGFXXKCTYLYGF98N6A9SH2FUDLMHCDH-42518?func=find-c & ccl_term=wpk%3D8019 & local_base=portal> [Cit. 2020-01-20].

³⁴ NA ČR. Národní autority ČR. Tematické autority online – Topical Authorities Online. 3 – Divadlo, film, tanec. [Online] Dostupné z URL: <https://aleph.nkp.cz/F/64SINE52PIG18GTH5Y5459EPKHH4BLH696NDTUEVAXIMM8SUA-05234?func=file & file_name=konsp-nkc> [Cit. 2019-12-19].

zábavě,³⁵ hesla zmnožená uváděním zároveň jednotného i množného čísla, zdvojení synonymními nebo blízkými pojmy nebo skrze ženskou i mužskou variantu označení profese,³⁶ zůstane 132 slov a slovních spojení. Systém můžeme vnímat jako inspiraci při sestavování sad předmětových hesel Sbírky zvukových záznamů, jakmile jej podrobíme klasifikační kritice.

Mezi hesly existují hierarchické vztahy. Stupňovitá struktura má ve většině případů tři úrovně: nadřazený termín → odkazovaná forma / asociativní termín → podřazený termín. Kategorie „filmové žánry“ mísí mezi dvaceti šesti hesly také typologické dělení filmů a obsahuje tak vedle sebe například „dokumentární filmy“ a „filmové westerny“.³⁷ (Vyskytují se tam ale třeba i „filmové náměty“.) Z pohledu audiovizuální kultury je nedostatečné zahrnutí konkrétních profesí a aktérů filmové kultury. Najdeme tam devět označení pro různé pozice spojené s filmovou kulturou a třináct zástupců z filmového štábu. Národní knihovna jistě neaspiruje na cíl shrnout všechny pozice spojené s audiovizí. (Například FIAF ve svém přehledu eviduje 131 kreditů.³⁸) Přehled by nicméně měl obsahovat alespoň základní profese a neměly by se v něm objevovat chyby v hierarchické struktuře.³⁹ Nejistotu vzbuzuje také uplatňování jednotlivých hesel při katalogizaci knihovního fondu. Například podřazený termín „filmoví výtvarníci“ odkazuje v katalogu Národní knihovny na jedinou knihu,⁴⁰ přestože jsou titulů s tímto zaměřením ve fondu desítky.⁴¹

³⁵ Cirkus, cirkusy, kolotoče, korida, krotitelé, minstrelská představení, zábavní parky, zvěřince.

³⁶ Heslář například obsahuje „dějiny filmu“ vedle „dějiny kinematografie“, figuruje zde „němý film“, ale nikoli zvukový, „barevné filmy“, jenže černobílě ne, „časosběrný dokumentární film“ a jiný typ dokumentárního díla již ne apod. Vzhledem k vývoji věcných autorit je uživatelsky matoucí, že některá hesla tyto variace mají, a jiná ne.

³⁷ Databáze Filmového přehledu pracuje pro srovnání s 98 žánry a 7 typy, ale ani toto dělení není bezchybné. Srov. Filmový přehled. Databáze. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.filmovyprehled.cz/cs/database>> [Cit. 2020-01-08].

³⁸ Soupis shrnuje osoby podílející se na vzniku filmu tzv. za kamerou, tedy nikoliv herce, herečky a další postavy vystupující před ní. V současné době jsou pozice děleny podle velmi úzkých specializací. Například v kategorii kamera (cinematography) najdeme 20 profesních zařazení včetně kameramana snímajícího pod vodou (underwater cameraman) nebo obsluhy jeřábu (crane operator). Srov. FIAF. Glossary of Filmographic Terms. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.fiafnet.org/images/tinyUpload/E-Resources/Reports-Glossaries-And-Papers/GlossaryMasterCombo19.htm>> [Cit. 2020-01-06].

³⁹ V přehledu tematických autorit například chybí zvukaři, autoři hudby nebo kostýmní výtvarníci, figurují zde „kameramani“, ale ti nejsou do kategorie „filmových profesí“ zařazení. Srov. [Online] Dostupné z URL: <https://aleph.nkp.cz/F/E1KYUX2JKSJ2TUME7JXRF5GUTA281BJV9LETBMMNP5EML1JUQY-40444?func=direct&local_base=PORTAL&doc_number=000517977> [Cit. 2020-01-08].

⁴⁰ Viz POŠ, Jan. *Výtvarníci animovaného filmu*. Praha: Odeon, 1990.

⁴¹ Přiřazenými předmětovými hesly jsou u těchto publikací například „výtvarní umělci“ nebo „filmoví animátoři“.

Oborově definovaná předmětová hesla

Cílem při promýšlení sad předmětových hesel vhodných pro Sbíрку zvukových záznamů nebyl jen seznam oborově správných termínů, který je co nejpřesnější, ale také co nejpřesněji aplikovaný. Vycházely jsme z potřeb již existující orálně-historické kolekce. Ta byla budována v posledních dvaceti pěti letech a v současné době eviduje přibližně 1540 interview s 880 osobnostmi. V průběhu let vzniklo sedm tematicky definovaných celků, ale obecně byla interview natáčena především se zástupci tvůrčích filmových profesí bez vazby na konkrétní projekt nebo tematicky sevřenou oblast.⁴²

Pro účely tematického popisu jsme sestavily sady předmětových hesel obsahující přibližně 1 000 položek. Mezi některými současně existují hierarchické vztahy podobně, jako je tomu u věcných autorit Národní knihovny. Nadřazenými termíny je z pohledu obsahového zařazení sbírky dvacet pět slov a slovních spojení z oblasti filmové kultury.⁴³ Ta jsme označily jako „zaměření“ a jejich funkcí je roztrždit rozhovory na základní témata, což umožňuje rychlou orientaci v obsahu sbírky i v hlavní náplni konkrétních interview. Tato hesla jde vzájemně kombinovat, což rozhovory často vyžadují. Seznam současně odráží aktuální stav kolekce i její možné směřování do budoucna. Ostatní předmětová hesla jsme pro interní potřebu rozčlenily do několika kategorií, ze kterých jsou k popisu jednotlivých rozhovorů vybírána. Jako východisko pro oborovou terminologii nám posloužily hesláře FIAF.⁴⁴ Hierarchicky strukturovaný Glossary of Filmographic Terms se v několika úvodních heslech překrývá s pojmy využívanými katalogizačním manuálem FIAF zmíněným výše. Většinu obsahu však zaujímají pozice filmového štábu. Z nich jsme vybraly základní kredity, doplnily jsme je o členy

⁴² Příslušnost ke konkrétním tematickým souborům je zachycena prostřednictvím signatury, která obsahuje měnitelné textové pole pro dva až čtyři znaky. Zkratka ROZ (rozhovor životopisný či životopisně-tematický), resp. ROT (rozhovor tematický) je přidělována k interview figurujícím mimo tematické celky, ANIM zahrnuje interview o Ateliéru filmové a televizní grafiky na UMPRUM, FK patří filmovým klubům, GAF Galerii amatérských filmařů, SPSF Střední průmyslové škole filmové, GN Generaci normalizace, LM Laterně magie, KINO zaměstnancům kinoprovozu a ZLIN rozhovorům s představiteli zlínské filmové kultury. Dosud natočené tematické celky a zaměření sbírky viz CHROMKOVÁ, Kateřina – BAREŠOVÁ, Marie. Filmový Zlín. Soubor orálně-historických interview ve Sbírice zvukových záznamů Národního filmového archivu. *Illuminace* 30, č. 3 (111), 2018, s. 109–110.

⁴³ Archiv filmový, distribuce / dovoz a vývoz, divadlo, extenze pohyblivého obrazu, festival filmový, film amatérský, film animovaný, film dlouhometrážní, film dokumentární, film experimentální, film hraný, film krátkometrážní, film nonfiktivní, historie a teorie filmová / věda filmová, kino / biograf, klub filmový, kritika a publicistika, laboratoře filmové, postprodukce, produkce, škola filmová, televize, videohry, výchova filmová a mediální.

⁴⁴ Viz FIAF. Glossary of Filmographic Terms. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.fiafnet.org/images/tinyUpload/E-Resources/Reports-Glossaries-And-Papers/GlossaryMasterCombo19.htm>> a FIAF. Glossary of Technical Terms Full List. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.fiafnet.org/pages/E-Resources/Technical-Terms-Full-List.html>> [Cit. 2020-01-06].

štabu specifické pro české prostředí a o další profese z oblasti kinematografie. Vznikl seznam zahrnující 152 „profesí“. Jistě to však není soupis definitivní a bude jej třeba s přibývajícimi rozhovory a tematickými oblastmi upravovat. Pracovní zařazení se vztahují přímo k narátorům a narátorkám, přičemž platí, že k jednomu člověku lze připojit i více než jedno označení. Toto třídění je pro popis sbírky stěžejní, jelikož podle něj běžně vyhledávají interní i externí badatelé. Práce konkrétních lidí je typicky vázána na činnost konkrétních „institucí“. Jejich heslář obsahuje filmové výrobce, festivaly, školy, profesní organizace, kina a řadu různorodých dalších domácích a zahraničních subjektů. Relativně nesourodý výběr vychází z již evidovaných rozhovorů. Bude tudíž neustále doplňován v návaznosti na nově vznikající nahrávky. Jeho obsah lze opřít také o seznam jmených autorit vedený Národní knihovnou.

Nejrozsáhlejší kategorii pojmů postihujících témata rozhovorů jsme označily obecně „předmětová hesla“. Jedná se o více než 300 slov a slovních spojení z oblasti kinematografie, kultury, médií a historických věd, jejichž počet by měl zůstat relativně konstantní. Jednotlivá témata je totiž třeba opatřit metadaty, která nebudou příliš podrobná. Inspirací pro soupis kinematograficky relevantních pojmů byl Glossary of Technical Terms Full List obsahující 1 066 nehierarchizovaných položek, z nichž některé jsou vzájemně synonymní. Detailní soupis vysoce oborově specializovaných termínů jsme doslovně přejala pouze ve čtyřech desítkách případů. Další zde obsažené pojmy jsme sdružily pod hierarchicky obsáhlejší tak, aby vzniklý soupis nebyl příliš detailní. To by ohrožovalo účelnost aplikované sady, ale i z praktického hlediska komplikovalo kurátorskou práci. Přiřazování oborových termínů funguje tak, aby vždy byly součástí hierarchické struktury. Snahou bylo vybrat ke 25 výše uvedeným možným „zaměřením“ další pojmy, které je budou vhodně rozvíjet, upřesní témata rozhovorů. Funkci podrobnějších předmětových hesel mohou v případě potřeby plnit také hesla zařazená primárně v soupisech „profesí“ a v „zaměřením“.

Slova a slovní spojení mimo disciplínu mají v soupisu „předmětových hesel“ přibližně 10% podíl. Jsou mezi nimi i taková, která se vztahují k životu narátorů a narátorek tak, aby nevelký počet hesel zahrnul různé životní události a dění.⁴⁵ Poslední kategorie klíčových slov přísluší místnímu určení (obec a stát), pro které využíváme geografický soubor autorit Národní knihovny. Kategorie, která nenaplnuje typ předmětových hesel ve smyslu knihovnických databází, je časové zařazení. Časový údaj určující, k jakému období se obsah rozhovoru vztahuje, uvádíme po desetiletích. Předpokládáme, že se vyprávění budou směrem

⁴⁵ Patří sem dětství, první setkání s filmem, škola základní / škola obecná / škola národní / škola měšťanská, škola střední / gymnázium / učiliště střední odborné, škola vysoká / škola vyšší odborná, vojenská služba, manželství / partnerství, rodičovství, organizace / spolky / odbory, politická příslušnost / politické názory / opozice proti režimu / spolupráce s režimem / odboj / disent, ilegální činnost, práce v zahraničí, cesty do zahraničí, dovolená, volný čas, sport, penze.

do minulosti týkat maximálně poslední dekády 19. století a naopak zasahovat až do aktuální přítomnosti. Informace o době, ke které se rozhovor vztahuje, je pro výzkumníka při rešerši rovněž jedním z důležitých poznatků. Období není předmětovým heslem a podobně jako jazyk nebo místní určení (obec, země) bude přiřazováno prostřednictvím řízeného slovníku.

Závěr

Následujícím kurátorským krokem bude aplikovat popsáný aparát na celou Sbírku zvukových záznamů. Cílem příštích let bude zároveň včlenit celou strukturu do specifického modulu specializovaného katalogizačního systému uvnitř NFA. Zde vznikne mimo jiné také databáze po vzoru personálních autorit, kde budou v návaznosti na existující systémy propojeny údaje z jmenného popisu vztahující se v případě orální historie především k narátorům a narátorkám. Nový systém by měl zároveň umožnit maximálně vstřícné zprostředkování relevantních dat navenek tak, aby mohla být interview k dispozici badatelům z řad odborné veřejnosti. Výše uvedené příklady dobré praxe ukazují možné způsoby prezentace zohledňující tematické zaměření projektu, nebo cílového uživatele. Vedle funkčního katalogizačního systému si lze jednoduše představit propojení místopisných dat prostřednictvím kartografických metod v mapě České republiky, nebo webový portál prezentující tematicky sevřené celky. Současné technologie poskytují velkou škálu možností. Je proto na správcích sbírek orální historie, které z nich se rozhodnou s ohledem na dostupné zdroje využít.

O autorece

Mgr. et Mgr. Marie Barešová, Ph.D. vystudovala historii a teorii filmu a dějiny umění na FF MU. Od roku 2013 je kurátorkou Národního filmového archivu, kde zpracovává a rozvíjí kolekci orálně-historických interview a podílí se také na aktivitách v oblasti filmové výchovy. Je spoluautorkou publikace *Generace normalizace. Ztracená naděje českého filmu* (2017) a aktuálně dokončované *Animace 70* (2022). Tematicky se zaměřuje na dějiny české a (ex)jugoslávské kinematografie. Je členkou České asociace orální historie a Společnosti pro queer paměť.

Národní filmový archiv

E-mail: marie.baresova@nfa.cz